

УДК: 346.546:346.546.4:346.546.7

Н.Л. Станько

Національний університет "Львівська політехніка"

## ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА ОБМЕЖЕННЯ МОНОПОЛІЗМУ

© Станько Н.Л., 2002

**Розглянуто значення законодавства в регулюванні діяльності монополій. Наведено характеристику законодавчих систем із точки зору антимонопольного законодавства. Вказано важливість ефективних засобів регулювання, зокрема диференційованої системи штрафів. У статті охарактеризовано контроль над злиттям компаній у ЄС, Програму амністії у США. Окреслено ряд проблем, які потребують вирішення в Україні.**

**The article discusses question about meaning of antitrust law. The article explains systems of antitrust law. The author suggests that effective tools of regulation is a very important, for example, differentiation system of fines. In this article there is characterization of merger control in EU, Program of Amnesty in USA. The author determines problems, which need to be solved in Ukraine.**

Функціонування ринкової економіки у більшості країн світу пов'язане з існуванням діяльності монополістичних утворень. За своєю природою монополія не завжди загрожує розвитку ринкової економіки. Здебільшого загроза розвитку виникає тоді, коли монополія своїми діями перешкоджає ефективному функціонуванню конкуренції на певному ринку.

Завдання держави полягає, в першу чергу, в стимулюванні конкуренції та інновацій на певному ринку. Це можна здійснити через податкову політику, встановлення граничних рівнів цін та тарифів, впровадження пільг, примусовий поділ підприємств монополістів тощо.

Регулювання конкуренції через проведення відповідної політики, такої як: збереження державної монополії, контроль за вкладеннями в галузь чи фіксація цін, призводить до зниження конкуренції і сповільнення інновацій. Причиною цього є те, що компанії перш за все намагаються підтримати свої зв'язки з держструктурами та захистити власне майно; а це, в свою чергу, робить галузь менш динамічною і менш привабливою для покупців та постачальників. Однак лише дерегулювання і приватизація не ведуть до успіху без сильної внутрішньої конкуренції, а це потребує проведення ефективної та послідовної антимонопольної політики [1].

Жорстка антитрестівська політика, особливо в горизонтальних злиттях, об'єднаннях, обумовлених змовою, є основою для інновацій. Сьогодні широко використовується злиття та об'єднання в ім'я глобалізації і створення провідних національних компаній, однак це створює перешкоди для виникнення конкурентних переваг. Реальна внутрішня конкуренція потребує, щоб уряди не допускали злиття компаній, придбання та об'єднання із залученням компаній-лідерів в даній галузі. Більше того, одні і ті ж стандарти на злиття чи об'єднання повинні застосовуватись як до розміщених в даній країні, так і для іноземних компаній. Політика уряду повинна надавати перевагу входу в галузь за рахунок внутрішніх ресурсів компаній – як вітчизняних, так і міжнародних, а не шляхом придбання. Компаніям потрібно дати дозвіл на купівлю малих компаній в суміжних галузях промисловості в тому випадку, якщо це сприятиме перенесенню навичок та досягнення таким чином конкурентних переваг [1].

## Характеристика антимонопольного законодавства країн-представників різних законодавчих систем

№ з/п	Назва параметра	Назва представника			
		США	Великобританія	ЄС	Україна
1	2	3	4	5	6
1	Перелік основних законодавчих актів та їх характеристика	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Акт Шермана: заборона комбінацій, що обмежують торгівлю, заборона спроб монополізувати будь-яку сферу торгівлі;</li> <li>- Акт Клейтона: заборона цінової дискримінації, ексклюзивних контрактів, контрактів "з навантаженням" і взаємопов'язаного директорату;</li> <li>- Акт про Федеральну торговельну комісію<sup>3</sup>: передбачені норми законодавства, спрямовані проти недобросовісної і оманливої підприємницької діяльності<sup>3</sup>.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Акт про добросовісне підприємництво: стосується злиття і монополізації;</li> <li>- Акт щодо обмежувальних підприємницьких практик: поширюється на угоди між особами чи компаніями, що можуть обмежити свободу самостійних дій підприємців;</li> <li>- Акт про перепродажні ціни: спрямований проти спроб нав'язування мінімальних цін, за якими товари можуть перепродатися;</li> <li>- Акт про конкуренцію: стосується антиконкуєнтної політики<sup>3</sup>.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Правило №17: регулює процедуру розслідування конкурентних порушень та накладання покарань за це;</li> <li>- Римський договір, ст.ст. 85, 86: заборона угод, які можуть вплинути на торгівлю між державами-членами;</li> <li>- Римський договір, ст.ст. 87, 88: передбачають необхідність співпраці між органом "Спільного ринку"<sup>3</sup> – Комісією Європейських Співтовариств – і державами-членами у проведенні конкурентної політики; низка "Правил Комісії ЄС" щодо патентних ліцензійних угод, франчизних угод тощо<sup>3</sup>.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Закон України "Про захист економічної конкуренції": визначає правові засади підтримки і захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності та спрямований на забезпечення ефективного функціонування вітчизняної економіки на основі розвитку конкурентних відносин;</li> <li>- Закон України "Про Антимонопольний комітет України": визначає основні завдання, компетенцію, повноваження Антимонопольного комітету України тощо;</li> <li>- Положення про контроль за економічною концентрацією тощо<sup>4</sup>.</li> </ul>
2	Основні органи, які відповідальні за проведення у державі конкурентної політики	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Федеральна торговельна комісія<sup>3</sup>;</li> <li>- Управління конкуренції;</li> <li>- Офіційні правознавці;</li> <li>- Суди та/або спеціальні органи правосуддя<sup>5</sup>.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Комісія з монополій і злиттів;</li> <li>- державний секретар;</li> <li>- генеральний директор;</li> <li>- суд з обмежувальної практики<sup>3</sup>.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Суд Справедливості;</li> <li>- Комісія ЄС;</li> <li>- Генеральний директорат – DG-IV<sup>3</sup>.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Антимонопольний комітет України з територіальними відділеннями;</li> <li>- Адміністративна колегія антимонопольного комітету<sup>4</sup>.</li> </ul>

1	2	3	4	5	6
3	Система штрафів	<ul style="list-style-type: none"> <li>- За кожне порушення антирестового законодавства - \$ 5000;</li> <li>- При невиконанні розпоряджень - за 1 день \$5000;</li> <li>- Громадянин може обкладатись штрафом у розмірі до \$100 тис., а також може бути ув'язнений до 3 років;</li> <li>- Розмір штрафу, що стягується з корпорації, досягає \$1 млн.<sup>3</sup></li> </ul>	Компанії сплачують мито за розгляд їх справ щодо злиття: <ul style="list-style-type: none"> <li>- за приєднання компанії вартістю до 30 млн. фунтів стерлінгів ставка мита – 5 тис. фунтів;</li> <li>- приєднання компанії вартістю у межах 30 – 100 млн., ставка – 10 тис;</li> <li>- приєднання компанії вартістю більш ніж 100 млн. – ставка 15 тис.<sup>3</sup></li> </ul>	<p>На певні особи, підприємства чи об'єднання підприємств можуть накладатись штрафи від 1000 до 50000 еко. Розмір штрафу залежить від характеру і тяжкості порушення.</p> <p>Штраф розміром не більше ніж 10% сумарного обороту зацікавлених підприємств накладається на особи чи підприємства, які навмисне чи випадково здійснили концентрацію чи не виконали певних обов'язків.</p> <p>Передбачено періодичні штрафні платежі розміром до 25000 еко за кожний день затримки, штрафні санкції до 10000 еко за кожну добу затримки по розрахунку від дати, вказаної у рішенні<sup>6</sup>.</p>	Законодавством передбачено штрафи у розмірі: <ul style="list-style-type: none"> <li>- до 10% доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. У разі наявності незаконно одержаного прибутку, який перевищує 10% зазначеного доходу, штраф накладається у розмірі, що не перевищує потрійного розміру незаконно одержаного прибутку;</li> <li>- штраф у розмірі до 5%, до 1% доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. Розмір відсотка штрафу залежить від виду порушень<sup>7</sup>.</li> </ul>
4	Ознаки монопольного становища	Частка певної компанії на існуючому ринку більш ніж 60% <sup>1</sup> .	Компанія чи їх група здійснює на ринку не менше 25% поставок чи закупок; щорічний оборот не менше 10 млн. фунтів стерлінгів <sup>3</sup> .	Щорічний товарооборот становить більш ніж 200 млн еко (приблизно 140 млн фунтів стерлінгів); частка відповідного ринку більша ніж 5% <sup>3</sup> .	Частка на ринку окремого підприємства перевищує 35% або менше ніж 35% за умови, що його конкурентам належать порівняно невеликого розміру частки ринку. Для групи суб'єктів <ul style="list-style-type: none"> <li>- сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів на одному ринку перевищує 50%;</li> <li>- сукупна частка п'ятох – перевищує 70%<sup>7</sup>.</li> </ul>

Кожна держава формує свій пакет антимонопольних законодавчих актів. Більшість країн на початку ХХІ ст. прийняли антимонопольне законодавство, і з огляду на це у світі сформувались основні дві системи правового регулювання монополістичної діяльності: американська (до неї приєдналась також Японія) та європейська (цієї системи також дотримується ПАР, Ізраїль та інші країни). Американська система передбачає великі штрафи і навіть ув'язнення, а європейська - обов'язкову реєстрацію картельних та інших угод у спеціальних органах (наприклад, у Федеральному управлінні картелів ФРН) [2]. Окрім цього, виділяють статутне законодавство (Великобританія, США) та англо-саксонська система (звичаєве право) [3].

У таблиці розміщено інформацію щодо антимонопольного законодавства країн-представників різних законодавчих систем і для порівняння наведено характеристику антимонопольного законодавства України.

Згідно з таблицею в Україні основним органом щодо регулювання діяльності монополій є Антимонопольний комітет України, а в США, Великобританії та країнах ЄС наявна більш розгалужена система антимонопольних органів. Так, якщо в інших країнах існує спеціальний судовий орган щодо розгляду справ порушення антимонопольного законодавства, то в Україні він відсутній. З огляду на невелику історію розвитку антимонопольного законодавства в Україні дуже обмежена кількість основних законодавчих актів, на які опиралися б інші нормативні акти щодо захисту економічної конкуренції. В Україні з прийняттям Закону "Про захист економічної конкуренції" впроваджено достатньо диференційовану систему штрафів, причому розмір штрафів збільшено порівняно із зазначеними величинами у старому законі "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності".

З огляду на зазначене в Україні доцільно впровадити більш розгалужену систему органів регулювання монопольної діяльності та удосконалити процес їхньої роботи. Наприклад, у Великобританії існує багатоступенева система органів регулювання [3] з чітким розподілом обов'язків (див. рис.1, рис. 2).

Згідно із запропонованою схемою процес роботи систем органів регулювання складається формально з двох етапів. На першому етапі (див. рис. 1), як правило, розглядаються будь-які звернення до Відомства з добросовісного підприємництва, проводиться постійне спостереження за ринками, а в разі виявлення якихось відхилень Комісії пропонується провести своє незалежне розслідування без попереднього уточнення підозр, і у випадку підтвердження раніше виявлених Відомством відхилень ведеться подальша робота. На другому етапі (див. рис. 2) офіційно проводиться розслідування, Комісія здійснює дослідження за поданою конкретною інформацією про компанію, ринок тощо. Як на першому, так і на другому етапах при винесенні кінцевого рішення підприємствам пропонується взяти зобов'язання змінити свої антиконкурентні дії.

## I ЕТАП

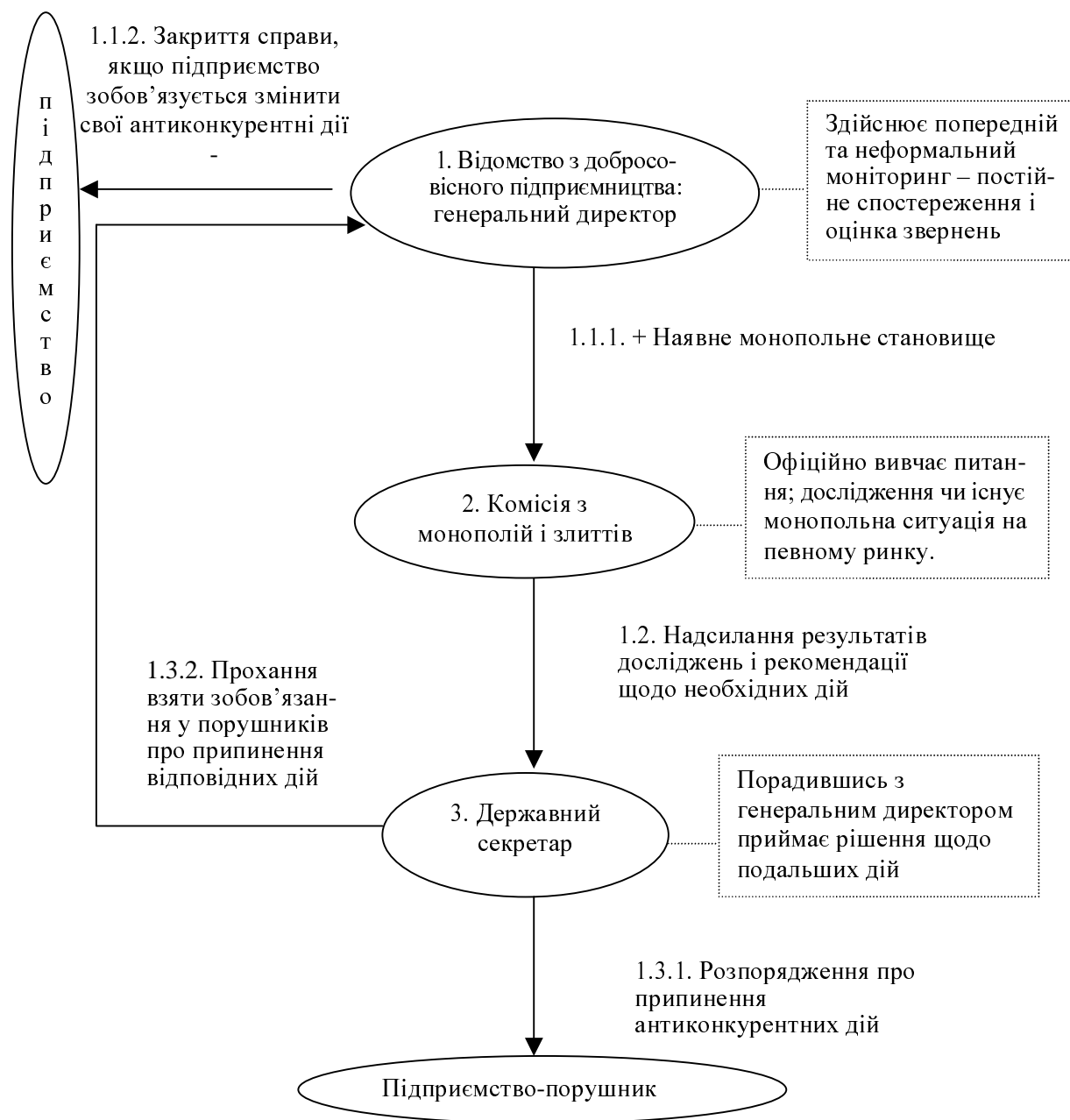


Рис.1. Схема процесу роботи органів регулювання із дотримання конкурентного законодавства у Великобританії, I етап<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Запропоновано автором на основі: Дахно І.І. Антимонопольне право. Курс лекцій – К., Четверта хвиля, 1998 – 352 с.

## II ЕТАП

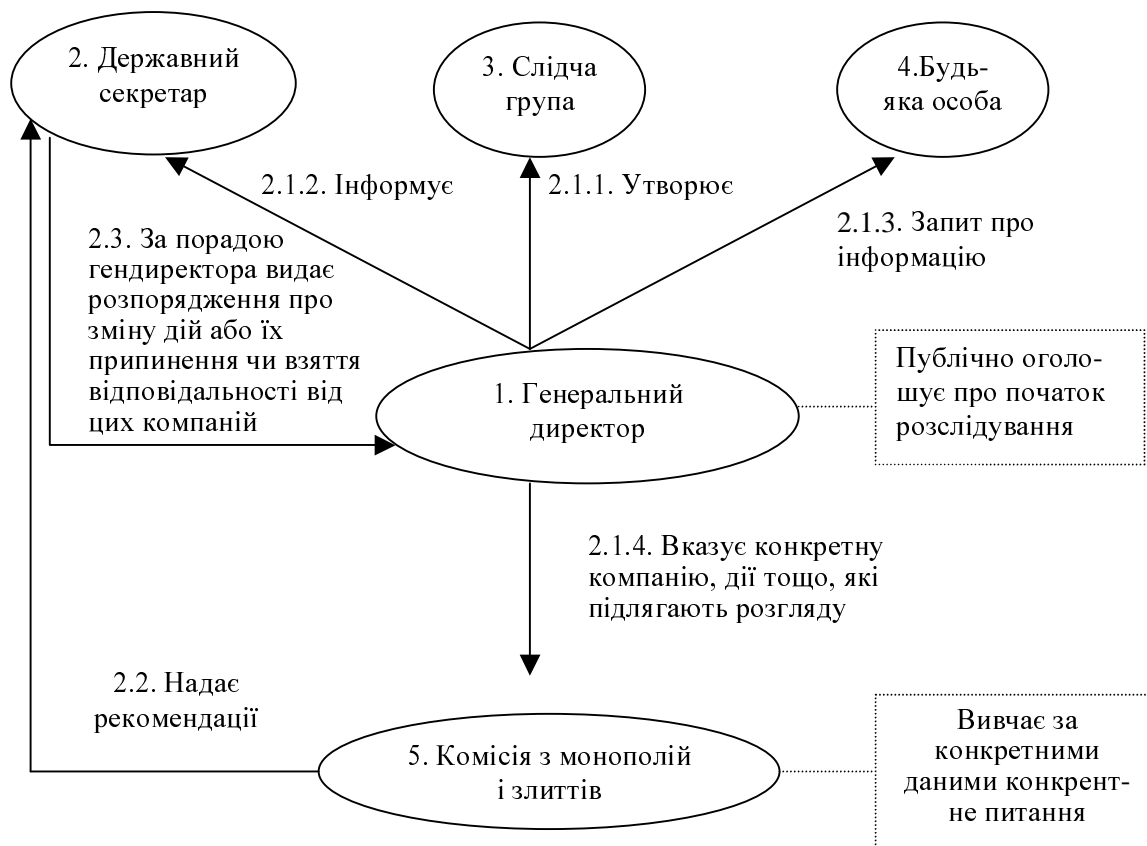


Рис.2. Схема процесу роботи органів регулювання із дотримання конкурентного законодавства у Великобританії, II етап<sup>2</sup>

У більшості країн світу ведеться жорстка боротьба з картельними утвореннями. Як відомо, картель – угода між підприємцями щодо регулювання виробництва, умов збуту продукції та найму робочої сили, встановлення цін тощо [8]. Сектори економіки, в яких найчастіше виникають картелі, характеризуються відносно високим рівнем концентрації, суттєвими бар'єрами входу на ринок, гомогенними продуктами, схожою ціновою структурою та високою технологією. До таких секторів можна віднести сталеву, хімічну, цементну галузі, банківський сектор тощо [9].

З розвитком технологій та глобалізацією ринку кількість картелів зростає. За оцінками ОЕСР (Організація економічної співпраці та розвитку), середня величина зростання фіксованої ціни становить 10 % відносно до ціни продажу. Скорочення випуску продукції досягає більш ніж 20 %. У деяких випадках картелями було піднято ціну на 30 % та 50 % [9]. Чим вищий рівень конкуренції на ринку, тим більший стимул для формування картелів і тим більша шкода наноситься економіці та споживачу.

Для боротьби з картельними утвореннями у США використовується Програма амністії, яка передбачає зниження величини штрафу на кілька чи на 100 % за надання інформації щодо картельного угруповання. Але для ефективного виконання антикартельної

<sup>2</sup> Запропоновано автором на основі: Дахно І.І. Антимонопольне право. Курс лекцій – К., Четверта хвиля, 1998 – 352 с.

діяльності Програма амністії використовується разом з цілим рядом санкцій. В Європі, на відміну від американського законодавства, Комісія щодо антикартельної діяльності не має права вдаватись до кримінальних санкцій і не має закріплених законодавством прав впливати на діяльність індивідуумів [9]. Для того, щоб процедура накладання штрафів була ефективною, штрафи повинні обов'язково бути вищими за прибутки, які отримує підприємство, вдаючись до картельної діяльності.

Якщо підприємство повідомляє про картельне утворення, то обсяг штрафу може бути скорочений на 50-75 %. Якщо ж в Комісії ще не відкрито справу по такому картельному утворенню, то штрафи можуть бути скорочені на 75-100 %. Якщо в Комісію вже надійшло повідомлення про це картельне утворення від інших підприємств, то штраф для підприємства-інформувальника може бути знижений від 10 % до 50 % [9].

Станом на 2001 рік рівень штрафів обмежено в 5000 Euro [9], але ця величина не справляє належного впливу на картельну діяльність.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що в Україні, зокрема з прийняттям Закону "Про захист економічної конкуренції", починає діяти ґрунтовно розроблена антимонопольна політика. Але попри це в Україні відсутня програма по боротьбі з явними чи прихованими формами картельних угруповань.

Окрім картельних утворень, розвитку конкуренції перешкоджають злиття компаній на певному ринку. У ЄС має місце практика щодо контролю над злиттям компаній. Закон від 21 грудня 1989 року, прийнятий в ЄС про контроль надзлиттям компаній, надає Комісії право випробувати свою владу над компаніями, що зливаються, за допомогою "виміру громади". Такі злиття підлягають попередньому повідомленню і їх здійснення може бути призупинене [5].

На рівні ЄС порогові зумовлені тільки товарообігом. Згідно з матеріалами 1995 року компанія, яка бере участь у злитті, стає об'єктом антимонопольного регулювання, якщо сукупний міжнародний товарообіг усіх зацікавлених у злитті фірм перевищує 5 млрд. ЕКЮ і якщо сукупний національний товарообіг бодай двох з усіх залучених фірм становить 250 млн. ЕКЮ. Навіть, якщо обидва з вищевказаних порогів перевищені, як правило, злиття не розглядатиметься антимонопольними органами, якщо кожна з фірм буде зацікавлена в прибутках розміром більш ніж дві третіх від їхнього загального прибутку в межах однієї держави-члена ЄС [5].

Комісія повинна тільки оцінити компанію, яка бере участь у злитті, визначити, наскільки розмір частки такої компанії на певному ринку відповідає вимогам антимонопольного законодавства. У разі вияву відхилень злиття повинно бути заборонене [5], зокрема якщо створюється чи підсилюється домінуюче положення певного об'єднання на конкретному ринку, в результаті чого виникнуть перешкоди розвитку ефективної конкуренції. На питання, чи дійсно злиття спричиняє загрозу для конкуренції, відповідає аналіз відповідного продукту і географічних ринків та оцінка сукупної частки сторін на діючому ринку. До того ж, Комісія бере до уваги інші фактори: такі, як наявність інших конкурентів і бар'єрів на ринковому вході, ступінь вертикальної чи горизонтальної інтеграції і стадії розвитку відповідних ринків [5].

Розглянувши приклад ЄС щодо контролю над злиттям компаній, варто зазначити, що в Україні потрібно впровадити більш жорсткий контроль над злиттям, приєднанням компаній тощо.

На думку західних вчених (в т.ч. Дж. Сакса) шлях України – інтеграція в Європу через монетарну систему, ліквідацію монополій шляхом лібералізації зовнішніх торговельних зв'язків, оскільки вільна міжнародна торгівля створює конкуренцію на внутрішньому

ринку. Крім того, вони пропонують прийняття антимонопольних законів, запровадження урядом правил, які гарантують новим підприємствам вихід на вже освоєний ринок для підтримання конкуренції, розукрупнення монополій [10].

Для інтеграції у міжнародне співтовариство в Україні повинно існувати та діяти ефективне конкурентне законодавство, яке б дало змогу іншим країнам впевнено вступати у ділові стосунки з резидентами. Для налагодження економічних зв'язків з іншими державами, а насамперед з ЄС, урядовці та підприємці повинні бути ознайомлені з конкурентним законодавством цих держав, що дозволить надалі формувати підприємницьке середовище в Україні.

1. Портер М. Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2001 – 495 с.
2. Правові основи підприємницької діяльності/ Під ред. В.І. Шакуна, П.В. Мельника, В.М. Поповича. – К.: Правові джерела, 1997. – 780 с.
3. Дахно І.І. Антимонопольне право. Курс лекцій. – К., Четверта хвиля, 1998. – 352 с.
4. Конкуренція: Вісник Антимонопольного комітету України. – 2002. – №1.
5. Seminar on competition policy in the transforming economies IV, Economic development institute of the world bank, Vienna, Austria, August 21-25, 1995.
6. Матеріали до семінару-наради суддів та керівників органів антимонопольного комітету з питань застосування конкурентного законодавства (європейське законодавство) – Львів, 9-12 грудня 1997.
7. Закон України “Про захист економічної конкуренції” від 11 січня 2002 року, № 2210-III.
8. Юридична енциклопедія, Т.3. – К., Укр. енциклопедія, 2001. – 800 с.
9. Fighting Cartels – why and how? Konkurrensvverket, 2001, Swedish Competition Authority, Printed in Sweden by Elanders Graphic Systems. – Göteborg, 2001. – 202 p.
10. Сакс Дж., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду (уроки для України): Пер. з англ. – К.: Основи, 1996. – 200 с.
11. Макконелл К.Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. Т.2. – Таллинн, 1993. – 400 с.

УДК 330.342.172.

Т.В. Черничко,\* С.Ф. Черничко

\*Мукачівський технологічний інститут, Львівська комерційна академія

## **ЗАХОДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ**

© Черничко Т.В., Черничко С.Ф., 2002

**Розглянуто проблематику застосування в Україні заходів економічної політики з метою досягнення економічного зростання в умовах побудови елементів нової моделі розвитку.**

**In article the problematics of application of measures of economic policy in Ukraine is considered with the purpose of achievement of economic growth in conditions of construction of elements of new model of development.**

Україна ще тільки створює свою систему державного регулювання, що повинна бути адекватною реальним суспільним потребам і можливостям економіки. Неможливим є абсолютне застосування елементів будь-якої з існуючих моделей ринкової економіки як основної моделі розвитку нашої країни.